

Л.Л. Залізник *

НАДЧОРНОМОРСЬКІ ІНДОЄВРОПЕЙЦІ В ТРОЇ

У статті за даними археології та індоєвропейстики висвітлюються зв'язки стародавніх народів Малої Азії, зокрема й тих, що мешкали в легендарній Трої, з Північним Надчорномор'ям.

Ключові слова: Троя, Північне Надчорномор'я, Мала Азія, індоєвропейці, анатолійська мовна група, хетолувійці, фрігійці, вірмени, греки, кіммерійці, скіфи.

Відкрита у другій половині XIX ст. Генріхом Шліманом Троя — видатна пам'ятка археології світового значення, оскільки є безцінним джерелом інформації про стародавню історію Східного Середземномор'я. Значний обсяг знань про стародавні народи Малої Азії, зокрема Трояди, отримано завдяки індоєвропейстиці — палеоетнологічній дисципліні, що вивчає витоки та шляхи розселення народів індоєвропейської (далі ІЄ) мовної сім'ї на основі комплексного аналізу даних археології, мовознавства, фольклору, антропології, генетики, письмових джерел. Одна з тринадцяти гілок ІЄ сім'ї народів носить назву анатолійської, оскільки етноси, що до неї входять (хети, палайці, лувійці та їхні нащадки карійці, лікійці, пісідійці, кілійці) у III—I тис. до н. е. мешкали в Анатолії або Малій Азії. Однак їхні пращури прийшли в регіон із заходу, з Подунав'я, де формувалися у IV тис. до н. е. під впливом енеолітичних степовиків-мігрантів із Північно-Західного Надчорномор'я. Сліди інвазії згаданих хетів, палайців, лувійців, а також фрігійців та вірмен з Балкан в Малу Азію простежені у численних культурних шарах Трої.

Зв'язки Надчорномор'я та Малої Азії за даними археології та індоєвропейстики

Джерела згаданих палеоісторичних дисциплін переконливо свідчать про давні зв'язки Надчорномор'я з Малою Азією взагалі та з Троєю

зокрема. Археологічно ці зв'язки простежуються з доісторичних часів неолітизації Європи. Як відомо, поширення навичок відтворювального господарства на Європейський континент відбувалося з кінця VIII до IV тис. до н. е. в режимі колонізації найдавнішими землеробами Малої Азії спочатку Балканського півострова, а потім через Подунав'я усю Центральної Європи, зокрема й Південно-Західної України (рис. 1).

Археологічно фіксується чотири основні хвилі неолітичних колоністів з Малої Азії та Балкан (Залізник 1995, с. 12; 1998, с. 231—235; 1999, с. 89, 90; 2006б, с. 3—18; 2016, с. 14—20), які несучи аборигенам Європи перші навички землеробства та скотарства, докотилися до Правобережної України:

1. Гребениківська VII—VI тис. до н. е.
2. Кришська середини VI тис. до н. е.
3. Лінійно-стрічкової кераміки другої половини VI тис. до н. е.
4. Трипільська V—IV тис. до н. е.

На межі IV—III тис. до н. е. просування балкано-дунайських неолітичних колоністів на північ у середовище місцевих мисливських племен змінилося зворотним рухом аборигенного населення Європи — розселенням ІЄ народів. Якщо рушійною силою неолітичної колонізації Європи було мотичне землеробство, то двигуном ІЄ експансії стали ранні форми скотарства (Залізник 1998, с. 272; 2012, с. 209—268). Експансія ІЄ скотарів у VI—II тис. до н. е. набула форми своєрідної реконквісти — інвазії аборигенів Європи на раніше колонізовані землеробами Східного Середземномор'я території, зокрема і на Балкани та у Малу Азію.

ІЄ народи розселялися з двох центрів етногенезу, які локалізуються на півночі Центральної Європи та у Надчорномор'ї (рис. 2). Археологічні матеріали свідчать, що саме з Надчорномор'я відбувався рух ІЄ населення на Нижній Дунай, Балкани і далі в Малу Азію. Численні культурні шари Трої, що лежать в основі археологічної періодизації Малої Азії та Балкан, зберігають яскраві сліди втор-

* ЗАЛІЗНИК Леонід Львович — доктор історичних наук, професор, заввідділу кам'яної доби Інституту археології НАН України, zaliznyakl@ukr.net

Рис. 1. Розселення найдавніших неолітичних землеробів Європи у VII—V тис. до н. е.

гнення з Балканського півострова войовничих ІЄ племен — хетів, палайців, лувійців, вірмен, фрігійців, витоки яких тією чи іншою мірою пов'язані з Надчорномор'ям.

Як відомо, розкопана Генріхом Шліманом на горі Гісарлик Троя була заснована на початку III тис. до н. е. Сліди руйнацій у шарах II, III (2500—2280 BC) пов'язують з навалою хетів та палайців з Балкан, а руїни IV шару Трої (2280—2100 BC) — з приходом лувійців (Клейн 2010, с. 91). Саме у II шарі Г. Шліман знайшов знаменитий «скарб Пріама».

Споріднені ІЄ мови хетів, палайців, лувійців відомі з клинописних текстів на численних глиняних табличках, добутих Гуго Вінклером у 1906 р. під час розкопок столиці Хетського царства міста Хатуса. Написи з Хатуси були дешифровані у 1914 р. чехом Б. Грозним та ідентифіковані як індоєвропейські. Серед маси ділових та ритуальних текстів хетською (несийською) мовою знайдені менш численні пам'ятки спорідненими хетській палайською та лувійською мовами, а також неіндоєвропейською хаттською. Автохтони Малої Азії хати у III тис. до н. е. були завойовані хето-лувійцями, але вплинули на мову індоєвропейських завойовників.

Аналіз численних хето-лувійських текстів з Хатуси дозволив лінгвістам зробити висновок про їх архаїзм у межах ІЄ мовної сім'ї. Це

дало підстави вважати, що хето-лувійці першими відокремилися від ІЄ прамови не пізніше IV тис. до н. е. (Конча 2016, с. 156). Враховуючи сказане, Ю.В. Павленко (1994, с. 76, 80) проголосив пращурами хето-лувійців племена виділеної Д.Я. Телегіним (1973) середньостогівської культури Надчорномор'я. На думку Д.Я. Телегіна (1990, с. 12), середньостогівці у IV тис. до н. е. просунулися у Подунав'я зі сходу степовим коридором через Буджак.

Однак Л.С. Клейн навів переконливі дані, що пращурами хето-лувійців були не середньостогівці, а людність баденської культури Подунав'я кінця IV тис. до н. е. (Клейн 2010, с. 84—88). На користь цього свідчать прямі паралелі матеріалам з II та III шарів Трої серед старожитностей Бадена: шліфовані бойові молоти та булави з каменю, будівлі мегаронного типу, характерна кераміка, зокрема своєрідні лицеві урни. На формування Бадена вплинула культура Чорнавода I Нижнього Подунав'я, що на думку румунських дослідників (Dumitrescu 1983, с. 126), генетично пов'язана з енеолітом степового Надчорномор'я, зокрема носіями нижньомихайлівських традицій. Таким чином, хето-лувійці Малої Азії, що залишили II—VII шари Трої опосередковано через культури Чорнавода I та Баден, пов'язані зі степовиками Надчорномор'я IV тис. до н. е.

Переконливим аргументом генетичних зв'язків хето-лувійців з Надчорномор'ям є виявлені лінгвістами в мові останніх виразні сліди тісних контактів на ранніх етапах їх формування з народами арійської (індо-іранської) групи ІЄ мов. А пращурами останніх, на думку переважної більшості фахівців, була людність ямної та катакомбної культур надчорноморських степів IV—II тис. до н. е. (Клейн 2010, с. 127, 161, 162, 463). Отже, предки згаданих стародавніх народів Малої Азії свого часу мешкали у Північному Надчорномор'ї абодесь поблизу від нього, оскільки саме тут мешкали носії арійських діалектів ямники та катакомбники. До речі, аналогічні сліди контактів з індо-іранцями виявлені в мовах інших ІЄ народів Малої Азії, що полишили сліди в культурних шарах Трої — греків, фракійців, фрігійців, вірмен. Тобто пращури останніх (як і хето-лувійців) також раніше жили у Надчорномор'ї чидесь поблизу від нього, де контактували з ямниками та катакомбниками.

Троя VI, VIIа шарів (2100—1200 BC) співіснувала з Хетським царством (1800—1200 BC). Падіння Трої Гомера (шар VIIа) та Хетської держави сталося приблизно в один час — близь-

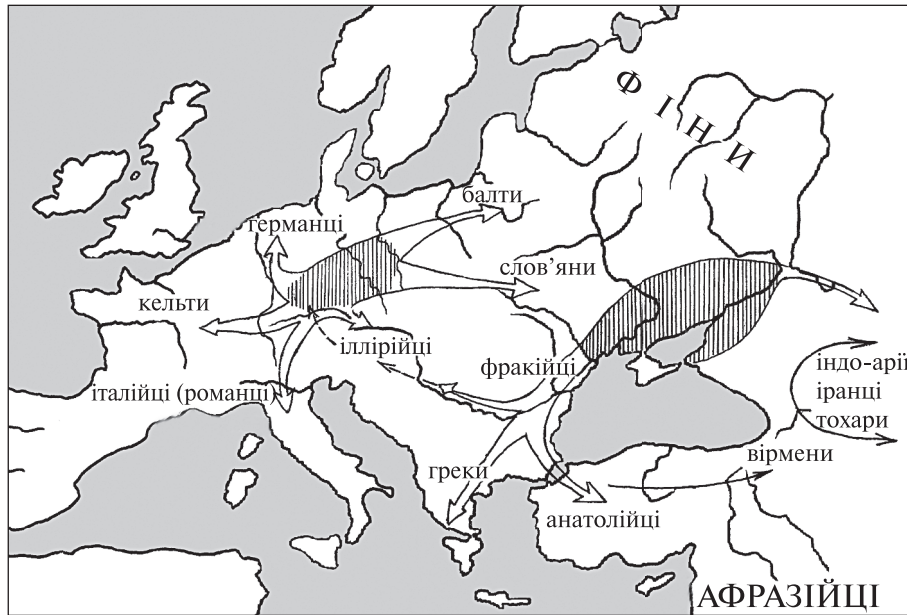

Рис. 2. Розселення індоєвропейців із двох центрів етногенезу у IV—II тис. до н. е.

ко 1200 BC, і пов'язується з відомою за єгипетськими джерелами навалою народів моря. На думку одних вчених, саме ця навала спричинила падіння Трої та Хетського царства. Інші, навпаки, вважають, що розвал імперії хетів спричинив рух войовничих племен на південь. На думку більшості дослідників, цей рух зародився на Нижньому Дунаї, однак серед народів моря схоже були й степовики з Надчорномор'я.

Переконливі археологічні докази участі населення Північно-Західного Надчорномор'я у навалі народів моря на Грецію, Крит, Малу Азію, Сирію зібрав В.І. Клочко (1990, с. 10—17). Маються на увазі носії сабатинівської культури, які в XIV—XII ст. до н. е. мешкали у степах між Нижнім Дніпром та Дунаєм. Притаманні пам'яткам Надчорномор'я наконечники списів дрімалівського типу, кинджали красномазяцького типу, дволопатеві наконечники стріл (рис. 3), рештки круглих дерев'яних щитів тощо знайдені в археологічних шарах, пов'язаних із індоєвропейською навалою у Малій Азії (Троя), Сирії (Угарит), на Криті, Родосі, Кіпрі, у материковій Греції (Клочко 1990, с. 10—17; Залізник 1994, с. 109, 110; 1999, рис. 47, 48).

З аналогічними круглими щитами, списками і короткими мечами зображені воїни народів моря на рельєфах із Луксору (Єгипет) (рис. 4). Ця зброя не має аналогій серед зброї Близького Сходу, але дуже типова для Північного Надчорномор'я кінця II тис. до н. е. Тут знайдено не лише готові вироби, а й ливарні форми для їх виготовлення. Короткі дволопатеві мечі красномазяцького типу мають дуже давню істо-

рію у Північному Надчорномор'ї: їх прототипи знайдено в похованнях надчорноморських скотарів першої половини II тис. до н. е.

У результаті грандіозної міграції народів моря зброя північнонадчорноморських типів опинилася на о. Сардинія. Тут знайдено бронзові статуєтки воїнів із круглими щитами та короткими дволопатовими мечами, аналогічні відкритим у похованні біля с. Борисівка на Одещині (Клочко 1990, с. 16) (рис. 5).

Отже, маємо всі підстави стверджувати, що у навалі народів моря на Грецію, Малу Азію, Палестину та інші регіони Середземномор'я брали участь племена сабатинівської культури Північного Надчорномор'я.

Варто згадати ще один яскравий епізод проникнення войовничих степовиків Північного Надчорномор'я далеко на південь. Він пов'язаний із поширенням конярства та бойових колісниць. Найдавніші колісниць, що датуються близько 2000 р. до н. е., відомі з могильника Синташта на Південному Уралі (Генинг і др. 1992) (рис. 6). Вони супроводжувалися похованнями пари упряжних коней з характерними псаліями дископодібної форми з шипами. Пізніше на початку II тис. до н. е. бойові колісниць зі схожими дископодібними псаліями із шипами поширилися у бабинській (багатоваликовій) культурі півдня України. А у першій половині II тис. до н. е. колісниць з кінською упряжжю з аналогічними псаліями були принесені з півночі на Балкани ахейськими греками. Дископодібні псалії синташтинського типу були знайдені відкривачем Трої Генрі-

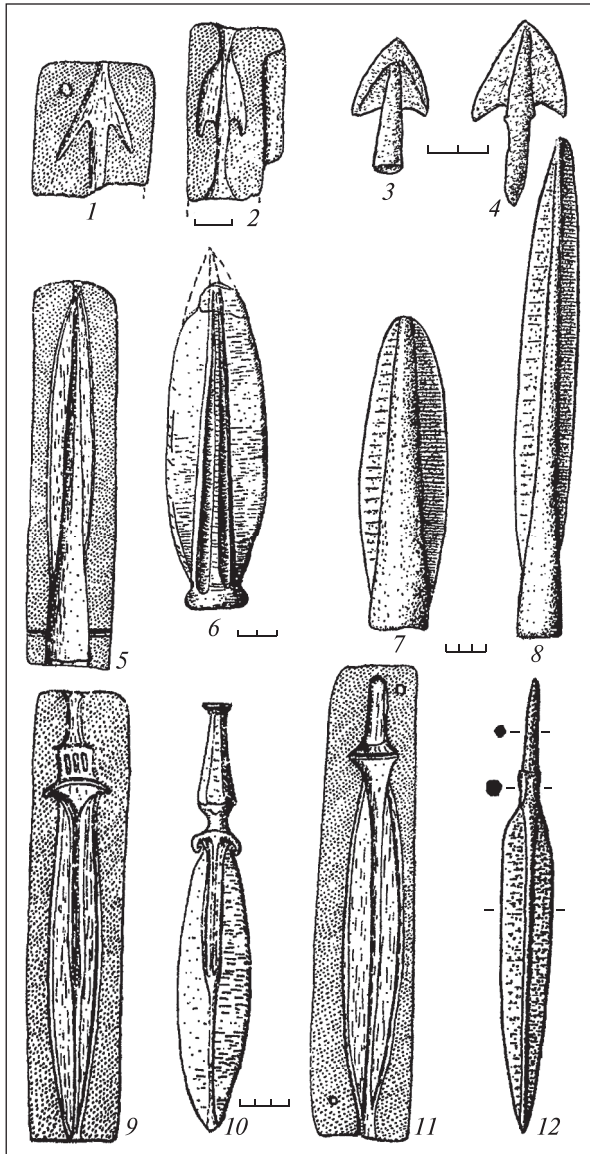

Рис. 3. Наконечники стріл: 1 — Херсон; 2 — Слободка; 3 — Родос; 4 — Троя. Наконечники списів дрімайлівського типу: 5 — Новокиївська ливарня; 6 — Гребені; 7, 8 — Кіпр, Енкомі. Мечі красномаяцького типу: 9 — Красномаяцька майстерня; 10 — Інгульський скарб; 11 — Заградівка; 12 — Угарит (Сирія) (Клочко 1990)

хом Шліманом в елітних похованнях у знаменитих шахтних гробницях Мікен.

На разючу подібність поховального обряду та матеріальної культури бабинської культури та шахтних гробниць Мікен першою звернула увагу С.С. Березанська (1986, с. 38). Крім псаліїв їх поєднують глибокі поховальні ями, обкладені та перекриті камінням або колодами, сліди тризни, поховання коней, позиція скелетів, крем'яні стріли з виїмками в основі, випрямлювачі древок стріл, характерні бронзові наконечники списів з розімкнутими втулками. На користь походження поховань із Надчорномор'я, на думку Д. Маккая та

Рис. 4. Давньоєгипетські рельєфи із зображенням народів моря, озброєних мечами красномаяцького типу, списами та круглими щитами: 1 — Луксор; 2 — Міднет-Хабу (Клочко 1990, с. 14)

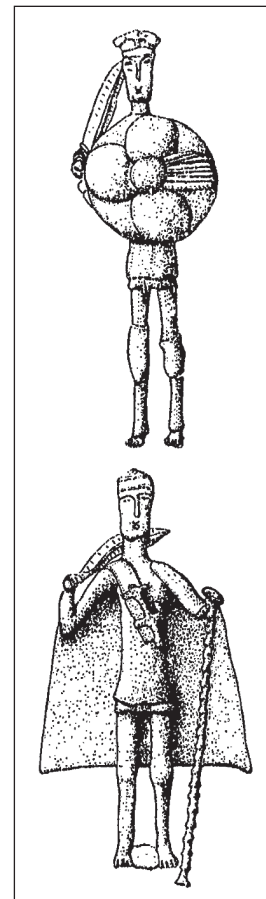

Рис. 5. Бронзові статуєтки з о. Сардинія. Воїни «народів моря» зі щитами та мечами, аналогічними знайденим біля с. Борисівки на Одещині (Клочко 1990, с. 16)

Л.С. Клейна (2010, с. 63—70), також свідчать характерні елементи степового поховального обряду — вохра, курганні кромлехи, антропоморфні стели, а також міцна північноєвропейна статура скелетів з мікенських шахтних гробниць (Маккай 2000, р. 34, 41; Клейн 2010,

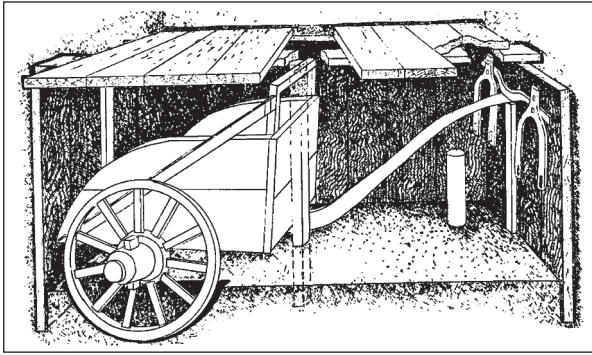

Рис. 6. Бойова колісниця з могильника Синташта на Південному Уралі (Генінг та ін. 1992, с. 205)

с. 68). З іншого боку поховальні ритуали та матеріальна культура бабинців мають прямі паралелі в могильнику Синташта на Південному Уралі (Генінг і др. 1992). Сказане переконливо свідчить про причетність бабинського населення степового Надчорномор'я до ахейської інвазії на Балкани у XVII ст. до н. е. (рис. 7).

Археологічним відповідником гомерівської Трої на сьогодні визнано шар Троя VIIa, верхньою межею якого є сліди пожежі 1200 р. до н. е. Вважається, що на початок Троянської війни офіційною мовою міста була лувійська. Наступна Троя VIIb (1200—900 рр. до н. е.), що постала на руїнах гомерівської, вже говорила фрігійською (Клейн 2010, с. 147).

Авторитетні дослідники І.М. Дьяконов та Л.С. Клейн (2010, с. 158—161) вважають, що гомерівську Трою зруйнували не ахейські греки, а войовничі племена «мушків» асирійських джерел, які були прашурами фрігійців та вірмен. Адже згарище 1200 р. до н. е. у Трої перекрите шаром, що містить не старожитності ахейських греків, а кераміку та предмети побуту властиві мешканцям північного сходу Балкан (Фракії), звідки прийшли в Малу Азію прашури вірмен та фрігійців. Мова останніх споріднена і близька до мови фракійців північного сходу Балканського півострова, звідки в часи народів моря за асирійськими текстами рухалися племена «мушків» (Клейн 2010, с. 147).

Як зазначалося, мови згаданих споріднених народів мають сліди контактів з індо-іранцями, а також певні паралелі в грецькій мові. Це дало підстави для висновку, що раніше у IV—III тис. до н. е. їхні спільні прашури мешкали по сусідству у Північно-Західному Надчорномор'ї. Висловлено припущення, що таким спільним прашуrom фракійців, фрігійців, вірмен та греків могла бути людність спільноти Усатово-Чорнавода II Буджака та Добруджі. Отже, до свого легендарного падіння Троя розмовляла

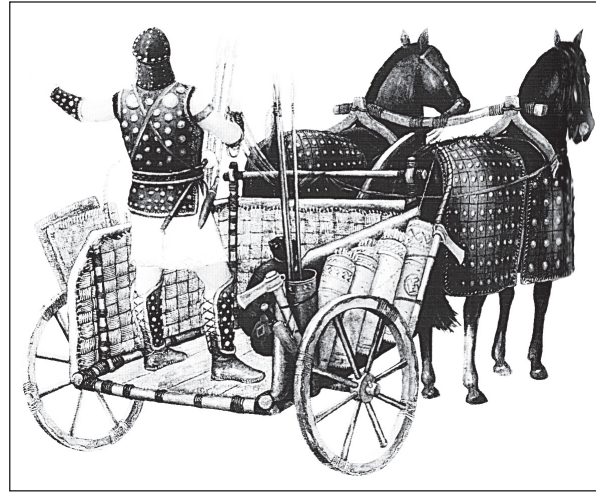

Рис. 7. Бойова колісниця ІЄ степовиків II тис. до н. е. (Акишев, Хабидулина 2011, с. 168)

лувійською, а після — мовою завойовників фрігійців, які прийшли з країни, що пізніше отримала назву Фракії (Клейн 2010, с. 128).

Після хетів у Малій Азії домінують фрігійці, які на початку I тис. до н. е. створили власну державу Фрігію зі столицею Гордіон, названою на честь царя Гордія. Саме він зав'язав упряж колісниці у «гордіїв вузол», який пізніше розрубав мечем Александр Македонський. Син Гордія цар Мідас також став героєм численних грецьких міфів. Зокрема багатство Фрігії пояснювали вмінням Мідаса перетворювати на золото все, до чого він торкався.

Фрігію знищили у 675 р. до н. е. кіммерійці, які прийшли у Малу Азію з українських степів через Кавказ. Столицю Фрігії Гордіон було спалено, а останній цар Мідас покінчив життя самогубством. Рештки фрігійців, за Л.С. Клейном, відійшли на схід у Закавказзя, де брали участь у формуванні вірмен. На руїнах Фрігії кіммерійці заснували власну державу Гаміру, яка проіснувала 70 років до 605 р., коли була знищена новою навалою з Надчорномор'я через Кавказ ранньоскіфських племен. Їх перебування в Анатолії фіксують писемні джерела та наконецники стріл ранньоскіфських типів, поширені від Кавказу до північних кордонів Єгипту.

Після Троянської війни Троя поступово занепадає, доки не відбудовується іонійськими греками у VIII ст. до н. е., які на той час мирно колонізували Троаду (шар VIII, 750—85 р. до н. е.). Останній IX шар Трої, що датується 85 р. до н. е. — 500 р. н. е., пов'язаний із римським містом Новий Іліон.

Як бачимо, стародавні народи, що так чи інакше мають зв'язок із Північним Надчорномор'ям, грали помітну роль в історії Малої

Азії, зокрема й Трої III—I тис. до н. е. Серед них хетто-лувійці, фригійці, вірмени, греки, племена сабатинівської культури, киммерійці, скіфи. Інформація про них отримана не лише з традиційних письмових та археологічних джерел, але й завдяки зусиллям фахівців з такої комплексної дисципліни як індоєвропеїстика.

Попри те, що переважна більшість індоєвропейців світу так чи інакше включають степи та лісостепи України до прабатьківщини ІЄ народів, зазначена дисципліна не стала пріоритетною серед українських вчених. Разом з тим, археологічні матеріали переконливо свідчать про походження кількох етнічних груп індоєвропейців саме з півдня України. Зокрема серед них є і стародавні народи Малої Азії — хети, лувійці, палайці, греки, фракійці, фригійці, вірмени, пращури яких полишили сліди свого перебування в Трої.

Проблеми походження ІЄ народів Малої Азії, далекі до остаточного розв'язання. Їх вирішення залежить не лише від успіхів археології, але й такої комплексної дисципліни як індоєвропеїстика.

Акишев К.А., Хабидулина М.К. Древности Астаны: городище Бозок. Астана, 2011.

Березанская С.С. Культура многоваликовой керамики. Культуры эпохи бронзы на территории Украины. Киев, 1986, с. 5—43.

Генинг В.Ф., Зданович Г.Б., Генинг В.В. Синташта. Археологические памятники арийских племен Урало-Казахстанских степей. Челябинск, 1992.

Залізник Л.Л. Нариси стародавньої історії України. Київ, 1994.

Залізник Л.Л. Пізній мезоліт України. *Археологія*. 1995, № 4, с. 3—16.

Залізник Л.Л. Передісторія України X—V тис. до н. е. Київ, 1998.

Залізник Л.Л. Первісна історія України. Київ, 1999.

Залізник Л.Л. Гребениківська мезолітична культура: походження, хронологія, історична доля. *Археологія*. 2006, № 4, с. 3—18.

Залізник Л.Л. Стародавня історія України. Київ, 2012.

Залізник Л.Л. Мезолітичні витоки перших індоєвропейських культур Європи за даними археології. *Археологія*. 2016, № 3, с. 3—18.

Клейн Л.С. Время кентавров. Степная прародина греков и ариев. Санкт-Петербург, 2010.

Клочко В.І. Народи моря та Північне Причорномор'я. *Археологія*. 1990, № 1, с. 10—17.

Конча С.В. Індоєвропейці: пізнання доісторії. Київ, 1997.

Павленко Ю.В. Передісторія давніх русів у світовому контексті. Київ, 1994.

Телегін Д.Я. Середньостогівська культура епохи міді. Київ, 1973.

Телегін Д.Я. Степное Поднепровье и нижнее Подунавье в неолите—энеолите. *Каменный век на территории Украины*. Киев, 1990, с. 6—17.

Dumitrescu V. Epoca neolitică et eneolitică. *Esquisse d'une préhistoire de la Roumanie* (ed. V. Dumitrescu, A. Bolomei, F. Mogosanu). Bucarest, 1983, s. 56—129.

Makkay J. The early Mycenaean rulers and the contemporary Early Iranians of the Northeast. Budapest, 2000.

Надійшла 26.06.2018

Л.Л. Залізник

Доктор исторических наук, профессор, заведующий отделом археологии каменного века
Института археологии НАН Украины

ПРИЧЕРНОМОРСКИЕ ИНДОЕВРОПЕЙЦЫ В ТРОЕ

Статья содержит текст выступления автора на конференции «Троянские чтения», которая состоялась в Киеве 30 мая 2018 г. Освещаются вопросы связи древнего населения Малой Азии с Северным Причерноморьем по данным археологии, а также индоєвропеистики.

Нижние слои Трои содержат следы нескольких инвазий с Балкан народов анатолийской группы языков индоєвропейцев (хеттов, палайцев, лувийцев), а также предков фригийцев и армян. Они формировались в Подунавье в IV тыс. до н. э. под влиянием энеолитических степняков-мигрантов из Северо-Западного Причерноморья. Движение хетто-лувийцев с Балкан в Малую Азию в III тыс. до н.э. было частью грандиозного расселения индоєвропейских племен в энеолите-бронзе с двух центров индоєвропеизации Европы — Центральноєвропейского и Причерноморского.

Падение Трои Гомера (слой VIIa) совпадает во времени с нашествием народов моря и гибелью Хеттского царства (около 1200 г. до н. э.). По мнению И. Дьяконова и Л. Клейна ведущую роль в падении Трои и распаде Хеттской империи сыграли не ахейские греки, а предки фригийцев и армян, воинствующие «мушки» ассирийских источников. Во время нашествия народов моря они пришли в Малую Азию с запада, с Балкан. Начало формирования упомянутых этносов связывают с Нижним Дунаем и Северо-Западным Причерноморьем, в частности, с населением культуры Усатово-Чернавода II. Следы контактов родственных языков фракийцев, фригийцев, армян, греков с индо-иранцами также связывают их с Северным Причерноморьем. Ведь именно здесь подавляющее большинство индоєвропеистов помещают родину индо-иранцев, предками которых считают носителей ямной и катакомбной культур.

Археологические и письменные источники свидетельствуют об участии в древней истории Малой Азии еще трех народов степного Причерноморья — племен сабатиновской культуры, киммерийцев и скифов. Сабатиновцы, похоже, приняли участие в нашествии народов моря, о чем свидетельствуют находки на Ближнем Востоке бронзового оружия, характерного для финальной бронзы Причерноморья. Киммерийцы в 675 г. до н. э. разруши-

ли державу Фригию со столицей Гордион и основали государство Гамира. Последнее уничтожили в 605 г. до н. э. скифы, которые пришли в Малую Азию, как и киммерийцы, через Кавказ.

К л ю ч е в ы е с л о в а: Троя, Северное Причерноморье, Малая Азия, индоевропейцы, анатолийская языковая группа, хетто-лувийцы, фригийцы, армяне.

Leonid L. Zalizniak

Dr. hab., Professor, the Head of Stone Age Archaeology Department of the Institute of Archaeology, the National Academy of Sciences of Ukraine

NORTH PONTIC INDO-EUROPEANS IN TROY

The paper contains the text of author's lecture at the conference "Trojan colloquium" which took place in Kyiv in May, 30th, 2018. The questions of connections between ancient Asia Minor population and North Pontic region are considered on the base of archaeological sources and Indo-European studies.

The lower Troy layers contain the traces of several invasions of Anatolian group of Indo-European peoples from the Balkans (the Hittites, Palayans, Luwians) and also the Phrygian and Armenian ancestors. They had been formed in the Danube River region in the 4th millennium BCE under the influence of Chalcolithic migrants from the North-Western Pontic region. Migration of the Hittites-Luwians from Balkans to Asia Minor in the 3rd millennium BCE was a part of great spread of Indo-European tribes in the Chalcolithic-Bronze Era from two centers of Indo-European ethno-genesis which situated in the north of Central Europe and in the North Pontic region.

The fall of Homer's Troy (layer VIIa) clashes with the invasion of "sea people" and the destruction of the Hittite Kingdom (about 1200 BCE). A leading role, in opinion of I. Diakonov and L. Klein, in Troy's fall and in the Hittite Empire disintegration was played not by Mycenaean Greeks, but by Phrygian and Armenian ancestors, militant "musks" of the Assyrian sources. During the invasion of "Sea Peoples" they came to Asia Minor from the West — from the Balkans. The beginning of the mentioned ethnic groups formation was linked with the Lower Danube and the North-Western Pontic region, in particular, with Usatovo-Chornavoda II cultures population. Traces of the contacts of native languages: Thracian, Phrygian, Armenian, Greek with the Indo-Iranians bind them to Northern Pontic region. Just here the majority of researchers place the Indo-Iranian motherland, the ancestors of whom they consider the Yamna and Catacomb cultures population.

Archaeological and literary sources testify the participating in the Asia Minor ancient history of three more peoples from the North Pontic Steppe — Sabatinovka culture tribes, Cimmerians and Scythians. "Sabatinians" apparently took part in the invasion of "Sea Peoples" which is proved by finds of bronze weapons, typical for the final Bronze Age of the North Pontic region, at the Middle East territory. Cimmerians in 675 BCE destroyed the Phrygian state with the capital of Gordion and founded the Gammira state. The latter was destroyed in 605 BCE by Scythians who had come to Asia Minor, as well as the Cimmerians, through the Caucasus.

К е у в о р д s: Troy, Northern Pontic region, Asia Minor, Indo-Europeans, Anatolian language group, Hittites-Luwians, Phrygians, Armenians.

References

- Akishev K.A., Khabdulina M.K. *Drevnosti Astany: gorodishche Bozok*. Astana, 2011.
- Berezanskaia S.S. *Kultura mnogovalikovoi keramiki. Kultury epokhi bronzy na territorii Ukrainy*. Kyiv, 1986, pp. 5-43.
- Dumitresku VI. *Epoque neolithique et eneolithique. VI. Dumitresku, A.Bolomei, F.Mogosanu. Esquisse d'une prehistoire de la Romanie*. Bucurest, 1983, pp. 56-129.
- Gening V. F., Zdanovich G. B., Gening V. V. *Sintashta. Arkheologicheskie pamiatniki ariiskikh plemen Uralo-Kazakhstanskikh stepei*. Cheliabinsk, 1992.
- Klein L.S. *Vremia kentavrov. Stepnaia prarodina grekov i ariev*. Sankt-Peterburg, 2010.
- Klochko V.I. *Narody moria ta Pivnichne Prychornomoria. Arkheolohiia*. 1990, no. 1, pp. 10-17.
- Koncha S.V. *Indoevropetsi: piznannia doistorii*. Kyiv, 1997.
- Makkay J. *The early Mycenaean rulers and the contemporary Early Iranians of the Northeast*. Budapest, 2000.
- Pavlenko Yu.V. *Peredistoriia davnikh rusiv u svitovomu konteksti*. Kyiv, 1994.
- Telehin D.Ya. *Serednostohivska kultura epokhy midi*. Kyiv, 1973.
- Telegin D.Ia. *Stepnoe Podneprove i nizhnee Podunave v neolite - eneolite. Kamennyi vek na territorii Ukrainy*. Kyiv, 1990, pp. 6-17.
- Zalizniak L.L. *Narysy starodavnoi istorii Ukrainy*. Kyiv, 1994.
- Zalizniak L.L. *Piznii mezolit Ukrainy. Arkheolohiia*. 1995, no. 4, pp. 3-16.
- Zalizniak L.L. *Peredistoriia Ukrainy X-V tys. do n.e*. Kyiv, 1998.
- Zalizniak L.L. *Pervisna istoriia Ukrainy*. Kyiv, 1999.
- Zalizniak L.L. *Hrebenyivska mezolitychna kultura: pokhodzhennia, khronolohiia, istorychna dolia. Arkheolohiia*. 2006, no. 4, pp. 3-18.
- Zalizniak L.L. *Starodavnia istoriia Ukrainy*. Kyiv, 2012.
- Zalizniak L.L. *Mezolitychni vytoky pershykh indoevropeskykh kultur Yevropy za danymy arkheolohii. Arkheolohiia*. 2016, no. 3, pp. 3-18.